

Krishnamurti en de theosofie

– R. Burnier en P. Krishna

Onderstaande dialoog tussen professor P. Krishna (PK) en mevrouw R. Burnier (RB), gehouden in het hoofdkwartier van de Indiase afdeling van de Theosophical Society (TS) te Varanasi op 29 maart 2008 verscheen eerder in *The Indian Theosophist* van juli/augustus 2008.

PK: Ik heb gelezen dat mevrouw Blavatsky en mevrouw Besant allebei gezegd hebben dat theosofie niet een religie is; het is *de religie*. Ze noemden het ook wel de *wijsheidsreligie*. Laten wij ons dus bij het begin van deze dialoog afvragen: wat is de essentie van theosofie?

RB: Niet alleen mevrouw Blavatsky en mevrouw Besant, maar ook veel prominente leden van de TS die na hen kwamen hebben gezegd dat theosofie een woord is dat gemakkelijk te vertalen is, maar moeilijk te definiëren. Laten wij eens naar het woord zelf kijken: *sofie* betekent wijsheid. Het is heel moeilijk voor ons, onwijze mensen, die allerlei domme dingen doen, die lijden, die niet dat gevoel van gelukzaligheid gevoelen dat de wijzen ervaren, om te zeggen wie wijs is of wat wijsheid is. Wij weten dat echt niet. Dan is er het woord *theos* dat vertaald kan worden als goddelijk. Daarom is de betekenis van de twee woorden tezamen goddelijke wijsheid. Soms wordt *theos* vertaald als God. Dat hangt ervan af wat wij bedoelen met God, aangezien het een heel twijfelachtig soort woord is. God betekent alles, van een steen die u gebruikt ter aanbedding, tot iets wat niet echt onder woorden ge-

bracht kan worden. U moet het kennen in uw hart. Dus goddelijk is in zekere zin een beter woord dan God. Theosofie is goddelijke wijsheid in die zin. De vraag is: wie kent haar? Er zijn veel mensen die denken dat zij iets van theosofie weten, maar dat is een heel twijfelachtige bewering, omdat theosofie alleen gekend kan worden, tot op zekere hoogte, door de wijzen. Misschien kan het nooit volledig gekend worden, tot er bevrijding is uit de staat van dwaasheid die de mens bezielt. Hij die weet zou zichzelf nooit 'ik ben theosoof' horen zeggen, omdat woorden niet relevant zijn voor de werkelijkheid.

PK: Dus als wij daar dieper op in willen gaan, moeten wij zoeken naar wat de mogelijke betekenis is van 'wijsheid', terwijl wij best weten dat een geprojecteerde betekenis van ons eigen denkvermogen misschien niet weergeeft wat werkelijk is. In plaats van wat wijsheid is positief te definiëren gaan wij dit negatief benaderen, omdat het misschien gemakkelijker is te zeggen wat wijsheid niet is. Zou u willen zeggen dat een denkvermogen dat gevangen zit in illusie, hetgeen betekent gevangen in beelden die door het zelf gemaakt zijn, door zijn verbeeldingskracht, onmogelijk wijs kan zijn aangezien het niet in contact is met het werkelijke?

Zelfs de wijste der mensen hebben heel veel dat onder woorden gebracht kan worden, maar vele malen meer wat helemaal niet onder woorden gebracht kan worden.

RB: Dit brengt ons eigenlijk in de eerste plaats tot het inzicht dat de uitspraak dat theosofie waarheid is, een

denkfout is. Dit wordt heel vaak gezegd door mensen die het heel serieus menen. Er is een theosofie die wij ons hele leven lang leren; misschien moeten wij die elke minuut kennen in ons dagelijks leven; maar er is ook de theosofie die met woorden de essentie staande houdt van wat wij vinden dat zij is. Ieder mens die over theosofie schrijft of spreekt denkt misschien dat wat hij in woorden uitdrukt in feite onuitsprekelijk is. De vraag is: tot welke hoogte drukt hij het uit? Misschien kan niemand het werkelijk uitdrukken, maar bepaalde fundamentele principes die verbonden zijn met wat theosofie is, in de ware zin van het woord, kunnen misschien onder woorden gebracht worden. Het is echter heel moeilijk te zeggen of de woorden die ik gebruik ook echt die waarheden uitdrukken.

PK: Ik begrijp dit probleem met het uitdrukken en communiceren van een waarheid, omdat je je uitdrukt door middel van woorden die beladen betekenissen hebben, en verschillende betekenissen voor verschillende mensen. Dit zijn de problemen van communicatie. Stel dat ik iets diepgaand heb waargenomen en ik dit aan u wil overbrengen. Hoe doe ik dat dan? Dat is de moeilijkheid van uitdrukken en communicatie. Uw vermogen om waar te nemen wat ik heb waargenomen, is onderworpen aan de moeilijkheid van uw ideeënvorming en uw denkvermogen dat er dingen over projecteert en zovoort, wat wij de laatste dagen besproken hebben. Maar zijn er geen eeuwige waarheden over de mensheid, over het menselijk bewustzijn, die universeel zijn? Zoals wetenschappers plachten te zeggen dat waarheden over de natuur ons niet volledig bekend zijn, maar universeel zijn. U begrijpt misschien de zwaartekracht niet vol-

ledig, of hoe de zwaartekracht werkt, maar dit kan niet verschillend zijn voor de ene mens of de andere, dus ligt er een waarheid. Ons probleem is in de eerste plaats hoe wij ermee in contact komen, ons ervan bewust worden, het zien als de waarheid en dan, in de tweede plaats, hoe het tot uitdrukking te brengen, hoe het te communiceren. Wij gebruiken in de wetenschap dus de universele taal van de wiskunde en dat vinden we handzaam. In feite stellen wij echter dat er waarheden zijn over de natuur die universeel zijn, die in werking zijn, die eeuwigdurend zijn, die niet volledig bekend zijn, die wij natuurwetten noemen en wij trachten die te ontdekken.

Zouden wij iets soortgelijks kunnen zeggen over theosofie: dat er een hoeveelheid universele en eeuwige waarheden is die niet alleen gekend moet worden, maar ook waargenomen, terwijl wij ons volledig bewust zijn van het feit dat waarheid zelf niet een idee of een intellectueel concept is, maar een feit. Alleen die mens neemt eigenlijk het feit waar die er rechtstreeks mee in contact komt, in de zin dat hij de waarheid ziet en niet aan ideeënvorming doet. Kunnen we zeggen dat theosofie deze universele, eeuwige hoeveelheid waarheden vormt, misschien zowel over materie als over bewustzijn, aangezien theosofie ook wetenschap omvat? Van tijd tot tijd zijn wijze mensen in verschillende culturen die in staat waren hun barrières van individualiteit af te leggen, wat wij bevrijding noemen, diepgaand in contact gekomen met die waarheden en hebben vanuit dat waarnemen getracht die ideeën over te brengen, de één in dichtvorm, de ander in proza, een derde door middel van verhalen. Zoals u al zei, het is onbeschrijflijk omdat de beschrijving

via het woord gaat en woorden geassocieerd worden met beelden, terwijl waarnemen voorbij woorden en beelden ligt. Dus wanneer de wijze spreekt, brengt dit beelden en noties in het denkvermogen van de luisteraar, die daar vervolgens doorheen moet breken om bij waarneming uit te komen; anders neemt hij de waarheid niet waar. Dit is de grootste moeilijkheid bij het communiceren van waarheden. Maar als we afstand nemen van deze moeilijkheid van communicatie, zou u dan zeggen dat er een hoeveelheid eeuwige waarheden is die universeel is, die toegankelijk is voor elk mens die bereid en in staat is om afstand te doen van zijn beelden, van zijn beperkte individualiteit, en die dus door middel van dat deel van zijn wezen dat universeel is kijkt, en dat wij dat als de mens kunnen benoemen, in onderscheid tot de individuele persoonlijkheid?

RB: Ik denk dat dit een veel subtieler, vluchtiger soort zien is dan wij beseffen. In de wetenschap is er al veel over gesproken dat eenzelfde verschijnsel tegelijkertijd gezien kan worden als een golf én als een deeltje. U neemt aan dat wanneer u het deeltje ziet, het ook een golf is, maar dat is alleen maar een aanname, omdat u de twee aspecten niet tegelijkertijd kunt zien. Wanneer wij zeggen dat wij een waarheid waarnemen, verwijst dit alleen naar een deel van de waarheid. Dit is de moeilijkheid bij het uitdrukken van de waarheid, zij is zo subtiel. Het lijkt mij dus dat je het niet onder woorden kunt brengen, je kunt het niet uitdrukken. Wanneer iemand die enig idee gekregen heeft over een waarheid dit van tijd tot tijd probeert over te brengen aan ander mensen, heeft hij misschien tot op zekere hoogte gelijk, maar niet helemaal. Dit is moeilijk te

beseffen, omdat de waarheid, zoals die zich op een bepaald moment voordoet, heel reëel is voor de betrokkene. Het lijkt alsof de hele waarheid in die vorm wordt uitgedrukt, maar dat is niet zo. Het kan zich misschien in een andere vorm op een ander tijdstip uitdrukken.

PK: Omdat het misschien maar één aspect van het geheel is.

RB: Op grond van dit feit zegt men dat zelfs de wijste der mensen heel veel hebben dat onder woorden gebracht kan worden, maar vele malen meer wat helemaal niet onder woorden gebracht kan worden. Hoe zou hij dat namelijk moeten communiceren? Dat kan hij niet. Als u kijkt naar Krishnaji (J. Krishnamurti) bijvoorbeeld, ben ik ervan overtuigd dat hij vele dingen in detail kende, en ook in principe, die hij niet aan mensen kon communiceren, maar hij raadde aan wat zij misschien op dat moment nodig hadden. Er was ook iets anders in wat hij zei dat suggereerde dat er een wereld van betekenis bestaat die wij voor onszelf moesten ontdekken.

PK: Ja, hij heeft dat expliciet gesteld, dat er veel meer is dan wat wij zien, wat onpeilbaar is, onbeschrijflijk, en dat hij niet van plan was te proberen dit te beschrijven. Hij wijst alleen op de belemmeringen die wij konden afleggen als wij waarnemen dat de belemmeringen zelfgeschapen zijn en teweeggebracht door oppervlakkig denken; zodat het raam open staat. Dat is echter nog maar het begin van onderzoeken, daarvoor onderzoeken wij nog niet eens de waarheid, wij onderzoeken alleen maar de zeer beperkte ruimte van wat wij het geconditioneerde denken kunnen noemen. Tenzij wij door die barrière heen breken, heeft het geen zin om te praten over het uitgestrekte, het onmetelijke

enzovoort, omdat dit beperkte denkvermogen altijd die waarneming zal vertalen in het gekende, wat daarom onecht zou zijn. Wetenschappers hebben zich dit feit ook gerealiseerd, zelfs met betrekking tot zo iets eenvoudigs als fysieke realiteit, waarbij wij helemaal niet praten over bewustzijn, wat veel ingewikkelder en complexer is en waarvan zij niets of bijna niets begrijpen. Zij kunnen niet eens definiëren wat bewustzijn is, ofschoon zij het gebruiken om hun wetenschap te bedrijven! Maar zelfs met betrekking tot onze notie van fysieke realiteit – materie, tijd, ruimte en energie – hebben zij zich gerealiseerd, dat wat wij kunnen begrijpen beperkt wordt door onze eigen ervaringen, die op hun beurt beperkt worden door onze zintuigen. Wij zien bijvoorbeeld nooit de verbinding tussen ruimte en tijd, ofschoon zij verbonden zijn op een manier die wij niet in staat zijn waar te nemen, omdat in onze ervaring ruimte en tijd altijd twee duidelijk onderscheiden, separate eenheden zijn geweest. Men zegt bijvoorbeeld dat ruimte gebogen is, maar het is erg moeilijk voor ons om ons dat voor te stellen. Zij hebben dus lang geleden afstand gedaan van wat voordien vanzelfsprekend gevonden werd en wat vanzelfsprekende waarheden genoemd werden, zoals dat twee parallelle lijnen elkaar nooit zullen raken. Men zegt dat dit alleen waar is in een bepaald type platte ruimte waarvan u zich bewust bent; maar echte ruimte is niet zo, die is gebogen. Als u twee parallelle lijnen trekt op een bol, zullen die elkaar raken, als twee lengtegraden bij de Noordpool en de Zuidpool. Onze noties, zelfs over fysieke realiteit, zijn dus zeer beperkt en men zegt nu: ‘vertrouw niet op uw denkbeelden omdat uw denkbeelden beperkt zijn.’

U kunt bijvoorbeeld nooit echt aan iemand die vanaf zijn geboorte blind is uitleggen wat kleur nu eigenlijk is.

Wat is een elektron echt? Men zegt: 'Dat weten wij niet echt.' Het helpt ons om een model te maken van een elektron als een biljartbal en dit een deeltje te noemen: dat verklaart bepaalde gedragingen. Het helpt ons ook om er een model van te hebben als een golf, want dat verklaart een ander deel van zijn gedragingen. Dit zijn echter maar conceptuele modellen die ons helpen te ontdekken wat het is, en de waarheid is dat het allebei is! Die ultieme waarheid kan ik niet bedenken, omdat ik nog nooit iets gezien heb dat zowel een deeltje als een golf is. Men zegt dat onze beeldvorming beperkingen heeft; gebruik deze niet te vaak, gebruik wiskunde in plaats daarvan! Wiskunde is een soort universele taal die herhaaldelijk uitgeprobeerd is en die toepasbaar gebleken is in de natuur.

Net zoals er fysieke beperkingen zijn, bestaan er ook intellectuele beperkingen. Ik zie een overeenkomst tussen de beperkingen die men tegenkomt bij het verrichten van wetenschap en de gedachtebeperkingen waar Krishnaji op doelt in de religieuze zoektocht. Wij denken alleen maar in termen van het gekende en het gekende is zo beperkt; daarom kan het denken nooit het ongekende begrijpen. Er bestaan enorme waarheden die alleen kunnen worden waargenomen wanneer je jezelf bevrijdt uit deze gevangenschap, wanneer je uit deze gevangenis van het gekende treedt. Vrijheid van het gekende is niet het einde van het gekende, maar niet-afhankelijkheid van het gekende. Wij hebben enorm belang toegekend aan dat beetje gekende en wij willen alles de hele tijd interpreteren in termen van het gekende; dat belet ons het on-

gekende waar te nemen. Echte vooruitgang in de wetenschap is ook ontstaan door paradigmaverschuivingen die het resultaat waren van diepe inzichten in het ongekende die veel verder reikten dan het conventionele denken.

Het is belangrijk te beseffen dat wij deel uitmaken van een groot mysterie dat heel diep is en dat wetenschappers alleen maar proberen door te dringen in één aspect ervan; maar er is veel meer dat een mysterie blijft.

RB: Wat het gekende is, is misschien een illusie. Wat mij bekend is, is misschien niet bekend bij iemand wiens bewustzijn veel subtieler, vrediger en ruimer is. Zelfs wat bekend is verandert voortdurend van vorm. Dan wordt het dus heel moeilijk om een universum te begrijpen waar alles verandert, al naar gelang van het niveau van onze waarneming. Als er iemand was die het hele beeld kon zien ... alleen dan ziet hij de waarheid, maar door dit te zeggen heb ik het gevoel dat ik mij vergis, omdat ik mij misschien niet bewust ben van mijn beperking. Wat is dus het gekende, wat is het kenbare en wat is het ongekende? Dit zijn allemaal diepgaande vragen en die zullen er ook altijd blijven.

PK: In feite is het belangrijk te beseffen dat wij deel uitmaken van een groot mysterie dat heel diep is en dat wetenschappers alleen maar proberen door te dringen in één aspect ervan; maar er is veel meer dat een mysterie blijft. Het strekt zich misschien wel uit tot ver voorbij hetgeen wij ons zelfs maar bewust zijn. In onze trots over

onze kennis verliezen wij ons bewustzijn van het mysterie.

RB: Dat brengt ons weer op de doelstellingen van theosofie. Neem de tweede doelstelling van de Theosophical Society die gaat over filosofie, wetenschap en religie. Laat ik de filosofie even buiten beschouwing laten en alleen kijken naar wetenschap en religie. Naarmate wij ons meer en meer in de wetenschap verdiepen, stuiten wij op een religieus gevoel van schoonheid, eenheid, verwondering en mysterie dat lijkt op het gevoel van de echte mens voor religie. Ik bedoel niet iemand die een man van religie genoemd wordt volgens het hindoeïsme, het christendom of het boeddhisme, maar iemand die al deze vormen voorbij is en die gekomen is tot een veel breder en dieper waarnemen van de eenheid en totaliteit van het bestaan, een element dat wij niet in woorden kunnen uitdrukken, maar dat een heiligheid bezit, een voelbare heiligheid. Dat ligt daar achter alle speculaties van de wetenschap en de vormen van religie. Wanneer u zo diep gaat, dan kunnen de bevindingen van de wetenschap overeen komen met wat gekend is in ware religie. Ik heb het gevoel dat er een realiteit is die zowel wetenschap als religie is, die te voelen en waar te nemen is, maar niet is uit te drukken of te communiceren.

PK: Dat moet wel, omdat zowel materie als bewustzijn deel uitmaken van één enkele realiteit: bewustzijn bestaat en materie en energie ook. De wetenschap is misschien niet in staat om heel diep in het bewustzijn te onderzoeken, daar dit niet meetbaar is. Wetenschappelijke onderzoeken zijn beperkt tot wat meetbaar is, dus men worstelt nog steeds om de aard van ruimte, tijd, materie en energie te begrijpen. Maar hun

beeld moet wel incompleet blijven, omdat zij bewustzijn buiten beschouwing gelaten hebben. De wetenschapper gebruikt zijn bewustzijn om wetenschap te bedrijven, maar zijn wetenschap kan niet zeggen wat hij gebruikt! Hier wordt ik herinnerd aan de woorden van Schroedinger, de wetenschapper die golfmechanica bedacht, een voorloper van de kwantummechanica van tegenwoordig. Hij was ook een filosoof die de Vedanta diepgaand bestudeerd had. Hij was geen religieus man, hij was een wetenschapper. Zijn persoonlijk leven was een puinhoop, maar intellectueel was hij een reus. Hij zei iets tamelijk diepzinnigs dat ik graag met u wil delen. Hij zei: *Ik beschouw wetenschap als een integrerend deel van onze poging om die ene grote filosofische vraag te begrijpen die alle andere omvat: Wie zijn wij? Dit beschouw ik niet als een van de taken maar als DE taak van de wetenschap, de enige die telt.*

Om die vraag te beantwoorden moeten wij aangeven wat het lichaam is, zijn oorsprong, zijn samenstellende delen, zijn vorm en functie. Maar niet alleen dat, wij moeten ook het gewaar zijn en het bewustzijn verklaren die werkzaam zijn in dat lichaam, de manier waarop ze ontstaan en functioneren enzovoort. Schroedinger beschouwde zowel wetenschap als Vedanta als een deel van de filosofie en hij kon wel zien dat het nodig was dat de twee geïntegreerd werden en niet afgescheiden; anders zul je altijd een partieel beeld van het leven en de realiteit krijgen. In de wereld van de fysicus is er bijvoorbeeld geen noodzaak voor leven, zij behandelen het als een toevallige gebeurtenis die zij niet begrijpen.

Maar laat ik terugkeren naar Krishnamurti en theosofie. De TS werd opgericht onder het motto dat waarheid de hoogste religie is en aangezien theosofie in haar ware betekenis geen nieuwe religie is, maar de essentie van alle religies of de wijsheidsreligie, vraagt dit (van ons) dat wij in contact komen met de eeuwige waarheden achter alle religies en achter alle vormen. Als dat nu de essentie is van theosofie, zoals uitgedrukt in ons motto, is dat dan niet wat Krishnamurti ons voortdurend vraagt te doen? Hij zegt: U moet uzelf begrijpen, door uw conditioneringen heen breken; pas dan zult u een ware perceptie krijgen zonder welke u niet op de waarheid kunt stuiten. Ik zie dus geen enkele scheiding tussen wat theosofie in essentie van ons vraagt en wat Krishnaji ons als noodzakelijk voor ons aanraadt.

RB: Ik denk dat wij niet weten wat theosofie is en dat wij niet weten waar Krishnaji het over heeft en dat er daarom moeilijkheden ontstaan. Het is duidelijk wanneer wij contact maken met mensen in de TS en met mensen in de Krishnamurti Stichting die geen leden zijn van onze vereniging, dat zij een lijn volgen die Krishnaji zelf als onjuist zou beschouwen. Wanneer je het oppervlakkige namelijk verwacht met het essentiële ontstaat er vast en zeker illusie en conflict. Net zoals wij in de wetenschap hetzelfde kunnen waarnemen als een golf en als een deeltje, zien verschillende mensen ook dingen anders, waardoor tegenstellingen geschapen worden waar deze niet echt zijn. Mensen laten zich meeslepen door oppervlakkige verschillen en het wordt moeilijk voor hen om zich bewust te blijven van het feit dat meningen niet erg belangrijk zijn. Het is de waarheid die belangrijk is.

PK: Maar onwetendheid als illusie of beeldvorming is normaal bij de hele mensheid. Wat maakt het dus voor verschil of de onwetendheid van een mens van de christelijke soort is of van de Krishnamurti Stichting soort, of van de theosofische soort? Het belang zit in het doorbreken daarvan en er voorbij streven, dus waarom zouden wij onderscheid maken?

Krishnamurti zegt: 'U moet uzelf begrijpen, door uw conditioneringen heen breken; pas dan zult u een ware perceptie krijgen zonder welke u niet op de waarheid kunt stuiten'.

RB: Wij denken dat er verschil is. Iemand die een beetje geliefhebber heeft in Krishnamurti (ik gebruik dit woord expres) heeft het gevoel dat hij beter weet dan andere mensen wat de waarheid is en wat geen waarheid is.

PK: Maar de waarheid is iets dat niet gekend kan worden. Wij zeiden daarstraks al dat de waarheid niet gekend kan worden, zij kan niet beschreven worden.

RB: Precies zo denken veel theosofen dat zij weten wat theosofie is, of wat de waarheid is. Het wordt een manier van dingen zeker stellen in ons eigen leven. Dit belemmert dat wij vrij zijn in het denkvermogen, over het belang waarvan Krishnamurti herhaaldelijk heeft gesproken. Veel theosofen hebben ook gesproken over de noodzaak om volledig vrij te zijn om naar iemand te luisteren, om in te zien dat illusies ontstaan wanneer geloof aan kracht wint.

PK: Het is buitengewoon belangrijk, vind ik, om bewust te blijven van dit gevaar in onszelf, omdat we fundamen-

teel hetzelfde bewustzijn hebben als ander mensen. Het menselijk bewustzijn heeft herhaaldelijk dezelfde fouten gemaakt, of het nu is van de christenen of de boeddhisten, de hindoes of de theosofen of de mensen in de Krishnamurti Stichtingen. Ik zie daarbij niet al te veel verschil. Een man als Jezus raakt iets heel dieps, wij weten niet hoe hij dat doet. Hij stuit op een zeer diepe staat van bewustzijn die gebaseerd is op liefde, mededogen, of welk woord u maar wilt gebruiken. Vanuit die staat tracht hij die waarheid te communiceren en spreekt hij de woorden die staan in de Bergrede. Zijn volgelingen halen die waarheid echter neer, bouwen een kerk, een religie, waarbij ze zeggen: dit moet u doen en dat mag u niet doen. Bij de hindoes is het hetzelfde. Zij hebben de waarheid die tot uitdrukking gebracht wordt in de Upanishads of de Vedanta niet ontdekt. Zij geven voortdurend verscheidene simplistische voorstellingen, zonder in contact te komen met de waarheid. We zien hetzelfde in het boeddhisme; wat er tegenwoordig gebeurt uit naam van het boeddhisme is heel ver verwijderd van de waarheid die de Boeddha ons leerde. Wij moeten ons dus bewust blijven van dit gevaar in onszelf, nu wij het potentieel gezien hebben van alle mensen ter wereld om de waarheid neer te halen naar het vertrouwde en zich dan te concentreren op het vertrouwde omdat dat gemakkelijk is. Het wordt een ego- proces, waarbij men ernaar streeft zich veilig te voelen. Het denkbeeld dat we vooruitgang maken geeft ons een goed gevoel. Het wordt een barrière voor het waarnemen van de waarheid, omdat onze energie nu vervliegt in allerlei soorten oppervlakkige activiteiten, hetgeen helemaal geen werkelijk zien is.

RB: Het is belangrijk ons te realiseren dat het pad zelf een metafoor is, het verwijst niet werkelijk naar een pad met een begin en een einde. Het heeft geen begin omdat alles ertoe behoort en het heeft geen einde. Ik word herinnerd aan iets in de *Mahatma Brieven* over de Meester K.H. (of men nu wel of niet in de Meesters geloofd is hier niet relevant). Hij gaat een soort samadhi in, omdat hij een lange reis naar binnen toe moet ondernemen en niet gestoord mag worden op het fysieke niveau. Er is een verwijzing daarnaar in *Licht op het Pad*. Daar staat dat je, wanneer je deze reis volbracht hebt en alles wat van dierlijke aard is tot een einde gekomen is, zult beseffen dat het pad eindeloos voortgaat en steeds verder gaat. Nu impliceert het denken aan dat pad als iets dat zonder einde is, op zichzelf een staat van zijn met een vermogen tot onbepaald leren, dat niets te maken heeft met het verzamelen van kennis van de gewone soort.

PK: Ik denk dat Krishnaji hetzelfde heeft uitgedrukt in enigszins andere woorden, wanneer hij zegt dat vrijheid ligt aan het begin van leren, niet aan het einde. Je begint namelijk niet te leren zolang je waarnemingen verwrongen worden door het ego proces, door de individuele kleur die dit geeft aan dat waarnemen; daarom kun je de waarheid niet waarnemen. Als het waarnemen van de waarheid dus leren betekent, dan kan dat leren niet diepgaan totdat je vrij bent; maar die vrijheid is naar mijn mening niet een vast punt dat bereikt dient te worden. De mogelijkheid om de waarheid onverdraaid waar te nemen bestaat altijd in het menselijk bewustzijn. Daarom is het zelfs mogelijk dat een geconditioneerd persoon een glimp van de waarheid te zien krijgt. Zelfs een zeer wre-

de keizer als Ashoka kon een diep inzicht verwerven en volkomen veranderen na de Kalinga-oorlog bijvoorbeeld. Het ego sluit alle vermogen tot (het krijgen van) inzicht dus niet volledig uit.

RB: Daarom voel ik ook dat een mens dit vermogen heeft voor zuiver bewust zijn, waardoor hij een glimp krijgt van het werkelijke, maar hij neigt ertoe dat te vertalen in termen van het oude, het hele patroon van zijn conditionering, hetgeen het gekende is. Hij moet zich loswerken uit die beperking en waarnemen door zijn ware bewustzijn. Ik denk dat mensen zoals Krishnaji geboren werden om menselijke wezens uit de beperkte, geconditioneerde staat van individualiteit te halen en te beseffen dat er iets veel groters, mooiers is wat zij missen, omdat zij beperkt blijven tot de wereld van hun eigen gedachten.

PK: Dit betekent voor mij dat hetgeen waartegen Krishnaji in opstand kwam in 1929 of 1933, ergens in die periode, niet de essentie van theosofie was, maar de neiging tot verharding, waarbij theosofie niet gezien werd als een vraagstelling, maar als een of andere nieuw geloofsvorm of een nieuwe kennishoeveelheid die men aanvaardt, zoals dat gebeurd was in alle andere religies. Hij moet het gevaar daarvan ingezien hebben en hij rebelleerde daartegen, want hij wilde het terugbrengen tot de zoektocht naar wat hij noemde een religieus denkvermogen – niet een christelijk denkvermogen of een hindoe- denkvermogen: er bestaat maar één religieus denkvermogen. Als theosoof moest men aan alle oppervlakkige vormen voorbij gaan en stoten op het ware religieuze denkvermogen met wijsheid, liefde, mededogen, waar-

heid, schoonheid en het beëindigen van alle geweld. Ik zou hier graag willen aanhalen wat hij over het wetenschappelijk denkvermogen en het religieuze denkvermogen zei. Hij zei: *Het religieuze denkvermogen kent geen geloofsstellingen; het kent geen dogma's; het beweegt van feit naar feit en daarom is het religieuze denkvermogen het wetenschappelijk denkvermogen. Maar het wetenschappelijk denkvermogen is niet het religieuze denkvermogen. Het religieuze denkvermogen omvat ook het wetenschappelijk denkvermogen, maar het denkvermogen dat getraind is in de kennis van wetenschap is niet een religieus denkvermogen.*

RB: Het ware theosofische denkvermogen is zowel wetenschappelijk als religieus in die zin.

PK: Wij hoeven geen hekel te hebben aan welke religie dan ook, of deze te veroordelen of zoiets. Het is gewoon een bijkomstig feit dat wij erin geboren zijn. Er zitten goede dingen in, er zitten oppervlakkige dingen in en er is bijgeloof. Wij moeten verder gaan dan dat. Ik hoef daartoe niet beperkt te blijven, ik hoef er niet aan vast te blijven zitten en het te verdedigen. Misschien heeft het mij wel geholpen met groeien toen ik een kind was, maar het hoeft mij op geen enkele manier te beperken in mijn onderzoek naar wat waar is en wat onwaar is.

RB: Een waarlijk theosofisch leven is er dus een leven dat ons laat groeien in waarheid en ons een steeds grotere wijsheid laat ontdekken.

PK: Wij kunnen hier eindigen.

RB: Ja.

Uit: *The Indian Theosophist*,
juli-augustus 2008
Vertaling: A.M.I.